

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної педагогіки
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КОМУНІКАЦІЇ У
СЛАБОЗОРИХ ДОШКІЛЬНИКІВ»**

Виконала: студентка 2 курсу
групи KorOs1-M20z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
за освітньою програмою
Олігофренопедагогіка. Логопедія
Корчинська Марія Андріївна

Керівник:
Михальська С.А., доктор психологічних
наук, доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський – 2021 року

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СФЕРИ У ДОШКІЛЬНИКІВ ...	6
1.1. Поняття «спілкування» та «комунікація» в науковій літературі.....	6
1.2. Особливості розвитку комунікативних навичок у дошкільному віці.....	16
1.3. Психологічні особливості комунікативної сфери дітей дошкільного віку із порушенням зору.....	27
Висновок до розділу 1.....	36
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНOSTІ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У СЛАБОЗОРИХ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	37
2.1. Завдання та методика експериментального дослідження.....	37
2.2. Результати експериментального дослідження комунікативних навичок у слабозорих дошкільників.....	45
Висновок до розділу 2.....	51
РОЗДІЛ 3. ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КОМУНІКАЦІЇ У СЛАБОЗОРИХ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	52
2.1. Обґрунтування умов формування комунікативних навичок у слабозорих дітей дошкільного віку.....	52
2.2. Програма формування навичок комунікації у слабозорих дошкільників.....	58
Висновок до розділу 2.....	66
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70
ДОДАТКИ	77

ВСТУП

Актуальність теми. У дитячій психології проблема спілкування дитини з іншими людьми розглядається як найбільш значуща, бо саме в дитячому віці розвиваються основні феномени соціальної поведінки, в тому числі і в умовах спілкування дитини з іншими людьми. Основними аспектами дослідження є онтогенез спілкування дитини з дорослими і однолітками, оволодіння дитиною способами спілкування, зв'язок спілкування і дитячої діяльності, роль спілкування в реалізації інтелектуальних можливостей дитини та її особистісних параметрів та ін.

Питанням комунікативних умінь і навичок дітей дошкільного віку займалися такі педагоги і психологи, як: А. Арушанова, Л. Венгер, Я. Коломенський, О. Леонтєв, М. Лісіна, В. Мухіна, В. Селівнов, Т. Федосєєва та інші.

У сучасній науковій літературі можна знайти дослідження, присвячені проблемам комунікації дітей з порушеннями зору. З наукових праць тифлологів (Л. Вавіна, Т. Гребенюк, І. Гудим, В. Деніскіна, П. Залюбовський, М. Заорська, В. Кобильченко, О. Литвак, І. Моргуліс, Г. Нікуліна, Л. Плаксіна, С. Покутнєва, І. Сасіна, Є. Синьова, Л. Солнцева, В. Феоктистова тощо) видно, що в осіб з різними порушеннями зорового аналізатора в умовах обмеження сенсорної інформації у процесі міжособистісної комунікації спостерігаються певні відхилення у комунікативній поведінці від загальноприйнятих суспільних норм і правил, що негативно впливає і на сам процес комунікативної взаємодії, і на його результативність.

У осіб з порушеннями зору виникають специфічні особливості діяльності, спілкування і психофізичного розвитку (Т.Гребенюк, Є.Синьова, С.Федоренко).

Володіння вербальними та невербальними засобами комунікації розкриті в працях І. Гудим, З. Єрмолович, М. Заорської, Г. Нікуліної, В. Феоктистової тощо. Відсутність достатнього комунікативного досвіду та недостатність особистісно-емоційного спілкування дітей з порушеннями

зорових функцій описані в дослідженнях І. Волкової, П. Залюбовського, В. Кобильченко, І. Моргуліса, Є. Синьової тощо.

Найбільш помітною особливістю спілкування дітей зі зниженням зору є труднощі формування немовних засобів спілкування, що корениться в нечіткому образі сприйняття людини. Ця обставина ускладнює можливість судити про стан останнього, про його ставлення до співрозмовника й обговорюваної теми.

Проблема формування комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з порушеним зором розкрита недостатньо. Актуальність окресленої проблеми зумовили вибір теми дипломної роботи.

Мета дослідження: здійснити теоретичний аналіз та емпіричне дослідження впливу порушень зору на розвиток комунікативної сфери дошкільників, розробити програму формування комунікативних навичок у слабозорих дошкільників.

Відповідно до мети були поставлені такі **завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури щодо з'ясування стану розробленості проблеми дослідження.

2. Визначити рівень розвитку комунікативних навичок у слабозорих дітей дошкільного віку.

3. Скласти програму по формуванню комунікативних навичок у слабозорих дошкільників.

Об'єкт дослідження: комунікативні навички у слабозорих дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження: формування комунікативних навичок у слабозорих дошкільників.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз, порівняння і узагальнення матеріалів досліджень з проблеми дослідження; *емпіричні* - спостереження, бесіда, експеримент; *статистичні* – математична обробка експериментальних даних.

Місце проведення дослідження: Експериментальне дослідження проводився на базі закладу дошкільної освіти №1 смт. Солотвино,

Тячівський район, Закарпатська область та Інклюзивно-ресурсного центру Солотвинської селищної ради.

Практична значення роботи: одержані результати дослідження можуть бути використані у роботі спеціального психолога, корекційними педагогами у роботі з дітьми з порушенням зору.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовані на звітних наукових конференціях студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2020, 2021 рр.; за результатами роботи опублікована стаття.

Структура роботи: вступ, три розділи, висновки до розділів, висновки, список використаних джерел, додатки. Робота містить 3 таблиці.

ВИСНОВКИ

1. Комунікативні навички характеризуються вмінням ефективно сприймати інформацію, адекватно її інтерпретувати і правильно передавати, що дозволяє дитині доносити свою точку зору дорослим та одноліткам в процесі загальної діяльності та інших форм взаємодії з оточуючими.

2. Діти з порушеннями зору відчують значні труднощі у формуванні комунікативних навичок, так як для них ще й обмежений доступ до різних джерел інформації через недостатню мобільність, недорозвиток навичок міжособистісної взаємодії, негативне ставлення дітей з нормальним розвитком. Дошкільники з порушеннями зору також у меншій мірі володіють невербальними засобами комунікації. Адже вони практично не використовують під час комунікативної діяльності виразні рухи, міміку, жести і т.д., так як слабо знайомі з власними можливостями вираження емоцій та механізмом діяльності аналізаторних систем. Основні комунікативні проблеми дітей із порушенням зору полягають у відсутності емпатії, високій соціально-емоційній неадекватності, тривожності, захисній соціальній агресії, порушенні взаємодії з оточуючими

3. За результатами проведеного експериментального дослідження нами було встановлено, що у переважної більшості (57,14%) дітей дошкільного віку з типовим розвитком спостерігається високий рівень сформованості комунікативних навичок. А серед слабозорих дітей цей рівень виявлено лише у 14,28%. Середній рівень сформованості комунікативних навичок найбільше було зафіксовано у слабозорих дітей (57,14%). Ця ситуація несе певні ризики в налагодженні стосунків з дорослим та однолітками.

4. Також, нами було встановлено, що 42,85% дітей з типовим розвитком та 14,28% слабозорих дітей мають високий рівень розвитку спілкування з однолітками. Такі діти відразу ж помічають однолітка, наближаються до нього, починають уважно розглядати, чіпати, супроводжують свої дії вокалізами, мовою, не втрачають інтересу до

однолітка упродовж тривалого часу, не відволікаються. Найбільшій кількості дітей притаманний середній рівень розвитку спілкування з однолітками. Так, у 42,85% дітей з типовим розвитком та у 57,14% у слабозорих дітей виявлений середній рівень. У 28,57% слабозорих дітей виявлено низький рівень спілкування, що проявляються у наступному: дитина не дивиться на однолітка, не помічає його; не звертається до однолітка, не прагне привернути його увагу.

5. На основі проведеного узагальнення даних експериментального дослідження встановлено, що високий рівень комунікативного розвитку виявлено у 49,99% дітей з типовим розвитком, у 14,28% у слабозорих дітей. Середній рівень комунікативного розвитку виявлено у 35,73% дітей з типовим розвитком, у 57,14% у слабозорих дітей. Низький рівень комунікативного розвитку виявлено у 14,28% дітей з типовим розвитком, у 28,57% у слабозорих дітей.

6. Організація процесу формування комунікативних навичок у слабозорих дошкільників повинна будуватись із дотриманням наступних умов: забезпечення позитивної мотивації до комунікації, стимулювання та розвиток комунікативної діяльності на всіх етапах формування, формування у даної категорії дітей позитивних емоцій до комунікативної взаємодії як важливого компонента комунікації, реалізація тісного зв'язку пізнавальної діяльності та різних видів практичної діяльності.

7. Загальними завданнями з формування комунікативних умінь і навичок слабозорих дошкільників є наступне: забезпечити мовленнєве середовище для дітей; забезпечити створення мовленнєвих ситуацій, мовленнєвої практики для дітей; забезпечити правильне засвоєння дітьми достатнього лексичного запасу, граматичних форм, синтаксичних конструкцій, логічних зв'язків, активізувати вживання слів, забезпечити формування конкретних вмінь в області розвитку мовлення; вести постійну спеціальну роботу з розвитку мовлення, пов'язуючи її з темами занять.

8. У межах програми з формування комунікативних навичок у слабозорих дітей дошкільного віку варто використовувати такі методи та

прийоми: комунікативні доручення, створення комунікативних ситуацій; ігри і вправи, спрямовані на введення до словника дошкільника лексико-граматичних засобів, спрямованих на налагодження і підтримання розмови (знаєш, скажи, добре, так, ні і т. д.); зразків комунікативно-значущих форм – запрошення до розмови; розігрування простих діалогів; тренінгові вправи типу «знайомство», «запрошуємо до розмови», «запрошуємо до гри», «невербальна розминка» та ін.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми, перспективи нашої роботи ми вбачаємо у вивченні питань, що стосуються факторів впливу сім'ї на комунікативну сферу дитини дошкільного віку із порушенням зору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арушанова А. Коммуникативное развитие: проблемы и перспективы: старший дошкольный возраст. *Дошкольное воспитание*. 1998. № 6, 7, 8, 11. С.86-89, С.100-106, С.96-107, С. 76-79.
2. Бабич Н. М. Допоміжна комунікація як один із засобів формування комунікативних навичок у дітей з порушеннями зору та інтелекту. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Збірник наукових праць / За ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2014. Вип. IV. С. 6–14.
3. Бабич Н. М. *Комунікативний потенціал дошкільників з порушеннями зору та інтелекту*: монографія. LAMBERT Academic Publishing, 2019. 240 с.
4. Бабич Н. М. Пошук нових шляхів формування комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору та інтелекту. *Гуманістична парадигма у спеціальній освіті: наука і практика*: зб. тез за матеріалами всеукраїнської науково-практичної online-конференції: 9-10 червня 2015 р., м. Київ / За ред. В. В. Засенка, А. А. Колупасової, Н. О. Макарчук. К., 2015. С. 10–12.
5. Базарский Н. И. О некоторых особенностях коммуникативного поведения. *Язык и национальное сознание*. Воронеж, 1998. С.63.
6. Базисний компонент мовленнєвої освіти дошкільника [за ред. О. Л. Кононко]. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Київ : Видавничий дім «Слово», 2001.С. 5-57.
7. Базовий компонент дошкільної освіти / науковий керівник : А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. Наук ; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. К. : Видавництво, 2012. 26 с.

8. Бенеш Г. Психологія: Довідник [пер. з нім.]. К.: Знання-Прес, 2007. 510 с. С. 207.
9. Бистрова Ю. О., Петруня А. М., Коваленко В. Є. Комплексний супровід дітей з порушеннями зору в умовах навчального закладу : навч.-метод. посіб. для слухачів курсів підвищ. кваліф. ін-ту післядипломної педагогічної освіти. Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. 288 с.
10. Богуш А.М. Мова дітей. Посібник для батьків дошкільнят та соціальних педагогів. К.: Кобза, 2003. 144 с.
11. Бодалев А.А. Личность и общение: Избранные психол. труды. 2. изд., перераб. М.: Международная педагогическая академия, 1995. 328 с.
12. Вавіна Л. С., Гудим І. М., Кондратенко С.В., Довгопола К. С., Нафікова Л. А. Особливості розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями зору. Науково-методичний посібник. К.: Педагогічна думка, 2012 . Частина І. 138 с.
13. Вашека Т.В., Гічан І.С. Психологія спілкування: навч.-метод. комплекс. К.: Книжкове видавництво Національного авіаційного ун-ту, 2006. 184 с.
14. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии. СПб.: Союз, 1997. 224 с.
15. Вьюнова Н.И., Гайдар К.М., Темнова Л.В. Психологическая готовность ребенка к обучению в школе : психолого-педагогические основы. М.: Академический Проект, 2005. 256 с.
16. Галигузова Л.Н., Смирнова Е.О. Ступени общения: от года до семи лет: б-ка воспитателя детского сада. М.: Просвещение, 1992. 143 с.
17. Гудим І.М. Розвиток невербальних засобів комунікації у слабозорих старших дошкільників. *Імідж сучасного педагога*. № 8–9. 2004. С. 78–79.
18. Дунець Л.М. Психологія спілкування: Навчальний посібник для студентів спеціальностей «Соціальна педагогіка» та «Практична психологія». Хмельницький: ТУП, 2003. 142 с.

19. Єрмоленко А. М. Комуникативна практична філософія : підручник. К.: Лібра, 1999. 488 с.
20. Запорожец А.В. Развитие общения у дошкольников. (Характеристика основных форм общения со взрослыми у детей от рождения до 7-и лет) / Под ред. А.В. Запорожца и М.И.Лисиной. М.: «Педагогика», 1974. 288 с.
21. Земцова М. И. Особенности познавательной деятельности детей нарушением зрения. *Воспитание и обучение детей с нарушениями развития*. 2013. № 3. С. 26-32.
22. Игры и игровые упражнения по развитию речи: пособие для практ. работников ДОУ / Под ред. В.В.Гербовой. М.: Айрис-пресс, 2006. 176 с.
23. Ионин А.С. Социально-философский анализ проблемы исследования коммуникативной деятельности: дис. канд. философ. наук. М., 2006. 170 с.
24. Истратова О.Н. Психологическое тестирование детей от рождения до 10 лет: психологический практикум. Ростов н /Д: Феникс, 2008. 317 с.
25. Каган М. С. Мир общения: [проблемы межсубъектных отношений]. М., Политиздат, 1988. 334 с.
26. Казарцева О.М. Культура речевого общения: теория и практика обучения : [учебное пособие]. 5-е издание. М.: Флинта : Наука, 2003. 496 с.
27. Клопота Е. А. Роль взаимодействия зрячих и успешных незрячих в трансформации представлений о возможностях лиц с глубокими нарушениями зрения. *Дефектология*. 2012. №1. С. 68-75.
28. Комплексний супровід дітей з порушеннями зору в умовах навчального закладу: навчально-методичний посібник / Ю. О. Бистрова, А. М. Петруня, В. С. Коваленко, Н. А. Колодна, С. А. Лупир. Луганськ: ЛОШПО, 2012. 156 с.
29. Корнєв М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія. К., 1995. 304 с.

30. Крайг Г. Психология развития; пер. с англ. Н.Мальгиной, Н.Миронова. СПб.: Питер, 2006. 940 с.
31. Леонтьев А.А. Психология общения. 2-е изд., испр. и доп. М.: Смысл, 1997. 365 с.
32. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. М.: «Просвещение», 1969. 214 с.
33. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. 2-е изд. М.: Политиздат, 1977. 304 с.
34. Лисина М.И. Общение, личность и психика ребенка ; под ред. А.Г.Ружской; 2-е изд. М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. 384 с.
35. Луценко І.О. Готуємось до мовленнєвого спілкування з дошкільниками: Навчальний посібник для студ. пед. навч. закл. спец. «Дошкільне виховання» / М-во освіти і науки України. НПУ ім. М.П.Драгоманова. Київ: НПУ, 2001. 96 с.
36. Люблінська Г.О. Дитяча психологія. Київ: Вища школа, 1974. 356 с.
37. Мерзлякова О. Інтерактивні заняття психолога з батьками. К.: Шк. світ, 2008. 120 с.
38. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: учебник для студ. вузов. 5-е изд. М.: Издательский центр «Академия», 2000. 456 с.
39. Мухина В.С. Детская психология: серия «Мир психологии». М.: ООО Апрель Пресс, ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 1999. 352 с.
40. Назаретян А.П. Смыслообразование как глобальная проблема современности: (синергетический взгляд). *Вопросы философии*. 2009. №5. С. 3-19.
41. Некрасова І.М. Вплив зорових та афективних порушень на характер спілкування у середовищі дошкільників з вадами зору. *Дефектологія*. 2001. №1. С.20-24.

42. Общение детей в детском саду и семье / под ред. Т.А. Репиной, Р.Б. Стеркиной. М.: Педагогика, 1990. 152с.
43. Общение и речь: развитие речи у детей в общении со взрослыми/ [В. В. Ветрова, Д. Б. Годовникова др.]; Под ред. М. И. Лисиной. М.: Педагогика, 1985. 207 с.
44. Парыгин Б.Д. Анатомия общения: Учеб. пособ. СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1999. 302 с.
45. Пенькова О. Розвиток мовлення у дітей. *Психолог*. 2005. №42. С.13-19.
46. Петровский А.В., Ярошевский М.Г. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений. 2-е изд., стереотип. М.: Издательский центр «Академия», 2000. 512 с.
47. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. М.: Просвещение, 1994. 658 с.
48. Проблема общения в психологии. М.: Издательство «Наука», 1981. 280 с.
49. Психолог в дошкольном учреждении: Метод. рек. к практ. деятельности / Под ред. Т.В.Лаврентьевой. М.: Издательство «ГНОМ» Д, 2002. 144 с.
50. Психологічний супровід інклюзивної освіти : підручник / [кол. авторів ; за заг. ред. Т.О.Докучиної]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 172 с.
51. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями зору та інтелекту / За ред. В.І.Бондаря, Л.С.Вавіної, В.В.Тарасун. К.: 2008. 284 с.
52. Развитие общения дошкольников со сверстниками / Под ред. А.Г.Рузской. М.: Педагогика, 1989. 216 с.
53. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Издательство: Питер, 2002. 720 с.
54. Сарапулова Є.Г., Панченко Т.Д. Самопізнання та етика спілкування як засоби формування комунікативних умінь у представників молодого покоління. *Педагогіка толерантності*. 2008. № (45). С.57-65.

55. Семенишена Т.О. Формуванн мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку зі зниженим зором до навчання в школі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка». Київ, 2011. 19 с.

56. Смирнова Е.О. Генезис общения ребенка от рождения до семи лет в исследованиях сотрудников психологического института. *Вопросы психологи*, 2004. №2. С. 54-62.

57. Смирнова Е.О., Соколова М.В. Структура и динамика родительского отношения в онтогенезе ребенка. *Вопросы психологии*, 2007. № 2. С. 57-68.

58. Солодянкина О. В. Проблемы личного развития детей с нарушениями зрения со сложными дефектами и пути их решения. *Вестник Удмуртского университета. Психология и педагогика*, 2005. № 9. С. 102.

59. Специальные коррекционные программы для дошкольников с тяжелыми нарушениями зрения / Под ред. В.А.Феоктистовой. С-Пб.: Образование, 1995.

60. Стрюк К. Ще раз про розвиток мовлення : Пріоритетні напрями розвитку мовленнєвої діяльності дошкільнят. *Дитячий садок*. 2004. №47. С.2-7.

61. Глумачний словник філософських термінів. Л.: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2009. 264 с.

62. Урунтаева Г.А., Афонькина Ю.А. Практикум по дошкольной психологии: Пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. 2-е изд., стереотип. М.: Издательский центр «Академия», 2000. 304 с.

63. Шиліна Н. Є. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі : Автореф. дис ... канд. пед. наук : 13.00.02 ; В.о. Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса : [б.в.], 2003. 20 с.

64. Штягинова Е.А. Альтернативная коммуникация (методическое пособие). Новосибирск, 2012. 284 с.

65. Якуба А.М. Психологічні особливості комунікативної сфери дітей з вадами зору. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2013. Вип. 23. С. 425-427.